

بایسته‌های اخلاقی اساتید در آموزش مجازی

مریم السادات نوایی قمصری^۱

چکیده

مقاله‌ی حاضر پژوهشی توصیفی-تحلیلی در ارتباط با اخلاق حرفه‌ای اساتید در آموزش مجازی است. روند رو به رشد فناوری اطلاعات و قابلیت‌های آن در امر آموزش، ناگزیر باعث شده نظام آموزشی تا حد زیادی نسبت به نوع سنتی آن تغییر کند و صورت جدیدی به خود گیرد. این صورت از آموزش جدید که آموزش الکترونیکی و یا مجازی خوانده می‌شود، مؤلفه‌هایی دارد که اخلاق حرفه‌ای اقتضا می‌کند اساتید به آن توجه کنند. اساسی‌ترین مؤلفه‌ی اخلاقی، آشنایی اساتید با مهارت‌های فناوری و به‌روزرسانی دانش فناوری خود است. به‌علاوه در کنار منش‌های اخلاقی همچون صداقت، توجه به شرایط دانشجویان در آموزش مجازی، هدایت آن‌ها در جریان فرایند یادگیری، تشکیل جلساتی جهت مباحثه‌ی دانشجویان و توجه به فعالیت‌های گروهی آن‌ها از جمله بایسته‌های اخلاقی اساتید در آموزش مجازی است. در این نوشتار با مطالعه‌ی تحلیلی، منش‌ها و کنش‌های اخلاقی اساتید در آموزش مجازی جهت بهبود فرایند آن بررسی می‌شود.

کلیدواژه‌ها: آموزش مجازی، مؤلفه‌های اخلاقی، اساتید، دانشجویان

^۱ استادیار گروه الهیات و معارف اسلامی دانشگاه فرهنگیان، تهران، رایانامه: m.navvabi@cfu.ac.ir

مقدمه

امروزه با ظهور فناوری اطلاعات و ارتباط در عرصه‌ی زندگی بشری و درهم‌شکسته شدن مرزهای زمان و مکان، جلوه‌های جدیدی از ارتباط در روابط انسانی پدیدار گشته که با نوع سنتی آن بسیار متفاوت است. این پدیده‌ی نوظهور چنان در تمام ابعاد زندگی بشر رسوخ یافته که ناخواسته او را ملزم به یادگیری قوانین خود کرده و او را تابع آن ساخته است. حوزه‌ی تعلیم و تربیت از جمله بسترهایی است که فناوری و اطلاعات توانسته در آن جایگاه خاصی بیابد و تا حد زیادی نظام سنتی آن را متحول سازد. امروزه در تمام نظام‌های تعلیم و تربیت از پایین‌ترین پایه‌های آن تا آموزش عالی، حضور فناوری اطلاعات بسیار ضروری است چنان‌که گویا بدون آن نظام تعلیم و تربیت در عصر حاضر نمی‌تواند کارایی و بهره‌وری لازم را داشته باشد. در آموزش به اصطلاح سنتی (حضور) که آموزشگر با عنوان معلم و یا استاد، محور آموزش است، فناوری اطلاعات در انتقال محتوا سهم به‌سزایی داشته و آموزشگران از راه‌های گوناگونی از قابلیت‌های آن در ارائه‌ی محتوا مدد می‌جویند. قابلیت‌های متنوعی که این پدیده‌ی جدید در آموزش و یاددهی با خود به همراه داشت، زمینه‌ی ایجاد بستری جدید در آموزش به نام آموزش الکترونیکی با صورت‌های گوناگون آن گردید. ابزارها و روش‌های این نوع از یادگیری متمایز از آموزش سنتی است به‌گونه‌ای که آموزشگر با سابقه‌ی چندساله در آموزش سنتی به‌سادگی و بدون آگاهی نمی‌تواند به فضای آن وارد شود. در کشورهایی که سابقه‌ی این نوع از آموزش را در کنار گونه سنتی آن دارند، آشنایی و رعایت اصول و روش‌های آموزش الکترونیکی پیش از ورود به محیط آموزش الکترونیکی امری طبیعی به نظر می‌رسد؛ درحالی‌که برای نظام‌های آموزشی که تکیه بر شیوه‌ی سنتی بوده و تنها در شرایط بحران آموزش الکترونیکی مطرح می‌شود، چالش‌های پیش‌بینی‌نشده‌ای را برای نظام آموزشی، متعلمان و معلمان به همراه دارد. بحران کووید ۱۹ امروزه یکی از همان بحران‌هایی است که بسیاری از نظام‌های آموزشی جهان از جمله ایران را با چالش‌های پیش‌بینی‌نشده روبرو کرده است. بحران‌های جسمی، روحی و مالی معلمان و متعلمان از یک‌طرف و چالش‌های چگونگی آموزش الکترونیکی از طرف دیگر از بحران‌های پیش‌بینی‌نشده این رویداد و رویدادهای مشابه است. در چنین شرایط بحرانی التزام به رعایت اخلاق حرفه‌ای از جانب دست‌اندرکاران امر

آموزش ضروری به نظر می‌رسد. زیمت^۱ (۲۰۲۰) معتقد است بنیاد اخلاقی امروز فضای آموزش مجازی اخلاق محبت^۲ است. منظور از اخلاق محبت در اینجا، آن نظام اخلاقی است که اصول و مبانی آن برخاسته از محبت انسان در درجه‌ی اول به خداوند و سپس به مخلوقات است. نتیجه‌ی اخلاق محبت در رابطه‌ی میان استاد و دانشجو، سلامت و بهره‌وری لازم از امر آموزش است. در نظام آموزش عالی، دانشجویان و اساتید دو قطب اصلی آموزش، نقش بسیار مهمی در فرایند آموزش مجازی دارند و اگرچه دانشجویان فعالان این عرصه آموزشی می‌باشند اما هدایت و نظارت این فرایند بر عهده اساتید است. به همین دلیل، آگاهی نداشتن اساتید از اخلاق حرفه‌ای خود در این نوع آموزش به‌تنهایی می‌تواند بحران مهمی به حساب آمده و آموزش را با چالش بزرگی روبرو کند. اساتیدی که در آموزش حضوری صاحب‌نام و موفق هستند اگر مقتضیات آموزش مجازی را ندانسته و بدون آشنایی وارد این حوزه شوند بهره‌وری خوبی از فعالیت خود نخواهند داشت. مسئله‌ی اساسی این نوشتار مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای اساتید در آموزش مجازی است؛ یعنی منش‌های اخلاقی و کنش‌های رفتاری اساتید که ضمانت بخش گسترده‌ای از کارایی و بهره‌وری آموزش مجازی را به دنبال دارد. در زمینه‌ی اخلاق فضای مجازی و اخلاق آموزش مجازی، کتاب و به‌خصوص مقالات زیادی نوشته شده که یا به‌طور کلی به این موضوع پرداخته و یا از جنبه‌ی خاصی آن را بررسی کرده‌اند. کتاب "حقیقت مجازی"، چاپ مرکز ملی فضای مجازی از جمله کتاب‌هایی است که با رویکردی جامع، قوانین فضای مجازی، مزایای این فضا و آسیب‌های آن را مطرح کرده است. از جمله مقالاتی که به مبحث آموزش در فضای مجازی پرداخته می‌توان به مقاله‌ی "اخلاق آموزش مجازی" نوشته‌ی احمد علی پور و عذرا شالباف اشاره کرد که در آن به موضوع اخلاق آموزش مجازی در مواجهه با محیط داخلی (اساتید، کارکنان و...) و محیط بیرونی (دولت، اولیاء و...)

^۱ Zimmet

^۲ اصطلاح "اخلاق محبت" اساساً ریشه در مسیحیت دارد. خدای عهد جدید خدای محبت است و این محبت را به‌صورت فرستادن عیسی مسیح به‌عنوان پسر یگانه خود (یوحنا، ۴، ۱۱)، قربانی کردن او جهت کفاره گناهان بشر (رومیان، ۸، ۴) ارزانی داشته و نهایتاً توسط روح‌القدس محبت را ازلی گردانیده است (رومیان، ۵، ۶)؛ اما منظور از اخلاق محبت در اینجا به این مفهوم نیست و اساساً این اخلاق به‌خصوص در عرفان هر دینی از جمله اسلام جایگاه خاصی می‌یابد. در مفهوم عرفانی مقصود از اخلاق محبت آن نظام اخلاقی است که اصول، مبانی، مسائل و احکام خویش را بر مبانی رفیع عشق و محبت الهی بنیان نهاده است (حجازی، ۱۳۹۱، ۹) و منجر به خدمت و اطاعت بنده به خدا می‌شود. این معنا از محبت در سطوح پایین‌تر می‌تواند در روابط انسانی که رابطه معلم و دانش‌آموز نمونه‌ای از آن است نمودار شود.

پرداخته شده است. همچنین مقاله‌ی "آموزش مجازی، مزایا و محدودیت‌ها، فرصت‌ها و چالش‌ها" در این راستا قابل توجه است. نویسنده در این مقاله ضمن بررسی مزایا و محدودیت‌های آموزش مجازی، چشم‌اندازی از آینده‌ی آموزش مجازی ارائه داده است. به نظر در چند مقاله‌ی فارسی که در موضوع آموزش مجازی نگارش شده به‌طور کلی موضوع آموزش مجازی تحقیق شده و آموزش به‌عنوان حرفه‌ای که استاد متصدی آن بوده و دارای شاخصه‌های اخلاقی خاص خود است، موردتوجه نبوده است. البته مقالات زیادی به زبان انگلیسی راجع به موضوعاتی مانند ارزشیابی در آموزش مجازی، پیشگیری از تقلب در آموزش مجازی و اخلاق در آموزش مجازی نوشته شده که تا حد امکان در این نوشتار مورد استفاده قرار گرفته است اما موضوعی که به نظر جای خالی آن در میان موضوعات مربوط به آموزش مجازی در این رابطه احساس می‌شود، بررسی و تحلیل فعالیت‌های اساتید در این نوع آموزش در مقایسه با کنش‌های آن‌ها در آموزش سنتی است. همان‌طور که در آموزش سنتی کدهای رفتاری خاصی برای اساتید تعریف شده و لازم است هر استادی در منصب آموزش آن را مطالعه و رعایت کند، آموزش مجازی نیز مشتمل بر یک سری کدهای رفتاری خاص برای اساتید است که تا اندازه‌ای متمایز از کدهای رفتاری آموزش سنتی است. این کدها در حقیقت تبیین فعالیت‌های اساتید در آموزش مجازی در ارتباط با دانشجو می‌باشند. با رویکرد به اصل اخلاق حرفه‌ای، آگاهی نسبت به این کدها و رعایت آن‌ها وظیفه اخلاقی هر استاد است. به‌خصوص این که فضای مجازی با خود آسیب‌هایی را به همراه دارد که توجه نکردن اساتید به کدهای اخلاقی در آموزش باعث دوچندان شدن آن آسیب‌ها می‌شود. مسئله‌ی موردبررسی در این نوشتار تحلیل مؤلفه‌های رفتاری اساتید در آموزش مجازی، در ارتباط با دانشجویان، مطابق با فضای آموزش مجازی است و هدف موردنظر، ارائه کدهای اخلاقی آموزش جهت بهبود روند آموزش در فضای مجازی است. از آنجاکه آموزش مجازی، برخلاف آموزش سنتی که استاد با شیوه‌ی سخنرانی دانش خود را منتقل می‌سازد، مبتنی بر فعالیت و یادگیری دانشجویان بوده و به بیانی دانشجو محور است. اساتید به‌عنوان راهنما و ناظر بر این فرایند نقش مهمی را به عهده‌دارند که با آگاهی و رعایت اصول مربوط به آن و تعهد بر اخلاق حرفه‌ای خود به نظر می‌توانند بیش از آموزش حضوری به بهبود کیفیت آموزشی کمک نمایند.

اخلاق حرفه‌ای در تعلیم و تربیت

بحث از اخلاق، مبانی، مؤلفه‌ها و مسائل مربوط به آن از گذشته تا امروز موردتوجه محققان این حوزه بوده است. مطالعه‌ی علم اخلاق نه‌تنها به‌طور خاص موردتوجه بوده بلکه بسیاری از

علوم متناسب با موضوع علمی خود به آن توجه کرده‌اند. اخلاق حرفه‌ای، شاخه‌ای از اخلاق کاربردی است که بحث از اخلاق را در بسیاری از علوم مجاز می‌دارد. منظور از اخلاق حرفه‌ای آن دسته از مسائل اخلاقی است که با مشاغل ارتباط پیدا می‌کند و در حقیقت قوانین اخلاقی آن حرفه را بررسی می‌نماید. اخلاق پزشکی، اخلاق تجارت، اخلاق پژوهش و... از این نوع است. بنا بر اخلاق حرفه‌ای، آموزشگر به‌عنوان مسئول امر تعلیم و تربیت، ملزم به دانستن مؤلفه‌های اخلاقی مربوط به حرفه‌ی خود است و باید نسبت به رعایت آن‌ها احساس تعهد کند. مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای معلمان و اساتید به دو دسته‌ی بایسته‌های منشی و کنشی تقسیم می‌شوند. منظور از منش، آن دسته از شایستگی‌های اخلاقی است که لازم است آموزشگر دارای آن‌ها بوده تا بهره‌وری لازم از عملکرد او حاصل شود. از مؤلفه‌های منشی اخلاق معلمی می‌توان به نیت خالص، صداقت، احترام و ... اشاره کرد. این اصول اگرچه جهان‌شمول هستند و در دیگر حرفه‌ها نیز مصداق پیدا می‌کنند اما به جهت مفهوم، در هر حرفه معنای خاص خود را دارند. علاوه بر بایسته‌های منشی، مؤلفه‌های کنشی اخلاق معلمی نیز وجود دارد که در حقیقت ناشی از بایسته‌های منشی او می‌باشند. از جمله کنش‌های اخلاقی معلمان و اساتید می‌توان به برنامه‌ریزی، ایجاد فضای بحث و گفتگو، نقدپذیری و ... اشاره کرد. برای حرفه‌ی معلمی به شش مؤلفه اشاره شده که این شش مؤلفه در حقیقت بایسته‌های متصدیان امر تعلیم و تربیت است. دانش تخصصی، تجربه‌ی شغلی، مهارت، توانایی، ژرف‌اندیشی و مرام یا تعهد اخلاقی بایسته‌هایی است که آموزشگر باید واجد آن باشد (فرامرزی قراملکی، ۱۳۹۵، ۳۵-۴۴). البته مؤلفه‌های اخلاقی مذکور اصول کلی اخلاق حرفه‌ای در تمام حوزه‌ها می‌باشند. به این مؤلفه‌ها می‌توان مواردی همچون تخصص، تعلق، تداوم، تحول، توکل و تکامل را نیز اضافه کرد (عنابستانی، ۱۳۹۵، ۷۴-۷۶). علاوه بر مؤلفه‌های اخلاقی کلی که به آن اشاره گردید هر حرفه بایسته‌های اخلاقی خاص خود را دارد که آن را از دیگر مشاغل و یا حداقل بخشی از آن‌ها متمایز می‌سازد. اخلاق حرفه‌ای اقتضا می‌کند متصدیان امر تعلیم و تربیت در هر سازمانی اعم از مدرسه، دانشگاه، خانواده و... به بایسته‌های اخلاقی حرفه‌ی خود جهت مؤثر و مفید بودن عملکردشان توجه کافی مبذول دارند. از بایسته‌های کنشی و منشی اخلاق معلمی می‌توان به گفتار استوار، اقتدار همراه با صمیمیت، صراحت، حفظ استقلال و... اشاره کرد (فرامرزی قراملکی، ۱۳۹۵، ۹۳). حوزه‌ی تعلیم و تربیت حوزه‌ی بسیار گسترده‌ای است که بخشی از آن به آموزش رسمی که از دوره‌ی ابتدایی شروع شده و تا آموزش عالی ادامه می‌یابد، اختصاص دارد. مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای معلم به دو دسته تقسیم می‌شود که بخشی از آن مربوط به همه‌ی دوره‌ها و بخشی به دوره‌ی خاص تعلق دارد.

به‌عنوان مثال ایجاد فضای لازم جهت پرسش و پاسخ، ارزیابی، استفاده از امکانات لازم جهت یادگیری و... از بایسته‌های اخلاقی عام معلمان در آموزش است اما هر مقطع آموزشی مؤلفه‌های اخلاقی معلمی خاص خود را دارد که به‌خصوص این مؤلفه‌ها در آموزش و پرورش و آموزش عالی بسیار از یکدیگر متمایز هستند. بی‌تردید شرایط تحصیلی در مقاطع خاص و متناسب با رشد ذهنی متعلمان نوع خاصی از آموزش را می‌طلبد و حتی آموزش در این دوره‌ها به دو صورت حضوری و مجازی می‌تواند انجام شود که مسلماً این دو فضا بایسته‌های اخلاقی عام و خاص خود را دارد. از مؤلفه‌های اخلاقی مشترک در آموزش مجازی و حضوری می‌توان به احترام به متعلم با رعایت اصل مساوات، مشاوره و ارزیابی، برنامه‌ریزی دقیق، تحقیق کلاسی و... اشاره کرد. دانشگاه از جمله مؤسسه‌های آموزشی مهم در هر نظام آموزشی است که آموزش در آن به دو صورت حضوری و مجازی انجام می‌گردد. همان‌گونه که آموزش حضوری اصول خاص خود را دارد، آموزش مجازی نیز از این اصل مستثنی نیست و اساتید نقش مهمی در ضمانت اجرایی آن به بهترین صورت دارند. آن‌ها به‌عنوان مدیران کلاس مجازی، شایسته است نسبت به اخلاق حرفه‌ای خود آگاهی و تعهد داشته باشند تا امر تعلیم و تربیت به‌خوبی انجام شود. انجمن آموزش ملی آمریکا^۱ مؤلفه‌های اخلاقی آموزش مجازی را با عنوان کدهای اخلاقی آموزش مجازی تدوین کرده که در ارتباط با اخلاق حرفه‌ای استاد به دو مقوله‌ی مهم کنشی اشاره می‌کند. ارتباط با دانشجو که ناظر بر نحوه‌ی برخورد استاد با دانشجو است و ارتباط با اساتید که در حقیقت دستورالعمل همکاری میان اساتید است، دو کد اخلاقی استاد در آموزش مجازی هستند (کیانی و همکاران، ۱۳۹۰، ۱۵). اخلاق آموزش مجازی در زمره‌ی اخلاق حرفه‌ای است که از الگوهای رفتاری و ارتباط مبتنی بر رعایت حقوق دیگران و مسئولیت‌های اخلاقی در قبال محیط کار حکایت می‌کند (علی پور و شالباف، ۱۳۸۷، ۴۵). با این بیان تمام کسانی که به نحوی با آموزش مجازی ارتباط دارند لازم است به شایستگی‌های اخلاقی و رفتاری خود توجه داشته باشند و در این میان دانشجویان و اساتید نقش خاصی بر عهده‌دارند. لازم به ذکر است آنچه آموزش مجازی را به‌طور خاص از آموزش حضوری متمایز می‌سازد آن است که دانشجویان و اساتید علاوه بر آگاهی نسبت به مؤلفه‌های اخلاق آموزشی باید با اخلاق فناوری نیز آشنا باشند. آشنایی با اصول اخلاق فناوری برای حوزه‌ی آموزش

¹ National Education Association

به‌اندازه‌ای قابل توجه است که فقدان آن باعث کاهش بهره‌وری آموزش می‌شود. در استرالیا گذراندن یک دوره اخلاق فناوری برای همه‌ی دانشجویان الزامی است و هدف آن معرفی استانداردهای رفتاری و کدهای اخلاقی اطلاعات و فناوری استرالیا برای دانشجویان است (گولد و کلدول^۱، ۲۰۰۵، ۲۳۲). چنانچه اساتید در آموزش مجازی خود را ملزم به رعایت اخلاق حرفه‌ای نکنند، در مقایسه با آموزش حضوری این نوع آموزش با چالش‌های اساسی مواجه می‌گردد. مهم‌ترین چالش آموزش مجازی، محوریت یافتن آموزش و به حاشیه رفتن تربیت است. پژوهش‌های انجام‌شده در این زمینه و نظرسنجی‌های انجام‌شده از اساتید بیانگر آن است که فقدان ارتباط چهره به چهره‌ی دانشجو و استاد باعث می‌شود دانشجویان نتوانند از اساتید تأثیرپذیری اخلاقی و تربیتی را به‌عنوان بخش مهمی از نظام تعلیم و تربیت داشته باشند (شهریاری، ۱۳۸۵، ۴۲). البته به همان اندازه که امکان تعامل میان استاد و دانشجو در فضای مجازی توسعه یابد، تربیت جایگاه خود را پیدا می‌کند.

بایسته‌های اخلاقی اساتید در آموزش مجازی

بحث از اخلاق معلمی در اسلام سابقه‌ای به‌اندازه‌ی خود اسلام دارد. خداوند در اولین سوره، وحی خود را به‌عنوان اولین معلم معرفی کرده، سپس این وظیفه را به پیامبرانش سپرده و در ضمن آیات، از صفات این معلمان بزرگ سخن گفته است. با الهام از آیات قرآن و روایات در زمان‌های بعد کتاب‌هایی در این باب تألیف گردید که شاید یکی از معروف‌ترین آن‌ها منیه المریدین نوشته‌ی شهید ثانی باشد. تأکید بر صفات اخلاقی معلم و متعلم در این نوشته‌ها، اهمیت نقش اخلاقی آموزش را نشان می‌دهد. به دلیل اهمیت بعد اخلاقی در آموزش بعضی معتقدند آموزش به جهت بعد اخلاقی ارتباط معلم و متعلم و به دلیل اساس اخلاقی برنامه‌ی آموزشی آن، یک فعالیت اخلاقی است؛ زیرا یک کلاس نظم اخلاقی به همراه نتایج خاص خود را دارد. (اسمیت، ۱۹۹۶، ۱۱)؛ بنابراین توجه به مؤلفه‌های اخلاقی در آموزش اجتناب‌ناپذیر است و تمام آموزشگران در هر جایگاهی باید به آن توجه کنند. به نظر در رأس تمام بایسته‌های اخلاقی و پیش از آن که معلم و یا استاد، رعایت قوانین اخلاقی آموزشی را بر خود ملزم کند، باید نیت خود را برای خداوند خالص گرداند و برای تربیتی اثربخش به چگونگی رابطه خود با

¹ Goold & Coldwell

متعلم توجه داشته و در جهت بهبود آن تلاش کند. او باید متوجه این موضوع باشد که طرف مقابل او انسانی است با خصوصیات خاص خود و حضور او در فضای آموزش جهت ارتقای شخصیت اخلاقی و علمی او است. از این جهت لازم است اساتید به نوع رابطه‌ی خود با دانشجویان و بهبود آن توجه داشته باشند. مارتین بوبر^۱ در کتاب "من و تو" از دو نوع ارتباط سخن می‌گوید. ارتباط من-آن و رابطه من-تو. رابطه‌ی من و تو برخلاف رابطه‌ی من و آن، رابطه‌ای مستقیم و درست در مواجهه با کلیت وجود است به طوری که کلیت وجود هر دو طرف رابطه، برای دیگری مکشوف می‌گردد. در این نوع مکاشفه عین واقعیت حضور دارد، بدون آن که متوجه هدفی باشد و یا به واسطه‌ای صورت گیرد. در این نوع رابطه هیچ کیفیت و محتوایی متصور نیست. به عقیده‌ی بوبر اگرچه حیات واقعی و ارتباط واقعی در رابطه من و تو نهفته است؛ اما هر تویی باید در جهان به آن تبدیل شود تا بتواند طبقه‌بندی و تعریف گردد (بوبر، ۱۳۸۰، ۵۶-۶۶). بوبر در یادداشت‌های الحاقی خود به کتاب من و تو که چهل سال بعد می‌نویسد ارتباط میان معلم و دانش‌آموز را به‌عنوان مورد خاصی از رابطه‌ی من و تو تلقی می‌کند (اسمیت، ۱۹۹۶، ۹). او معتقد است در آغاز رابطه، آموزگار باید دانش‌آموز خود را نه به‌عنوان جمع استعدادها بلکه به‌صورت کل دریابد و این امر زمانی امکان‌پذیر است که معلم در یک موقعیت دوقطبی او را به‌عنوان همکار بپذیرد. در این رابطه‌ی دوقطبی معلم نه تنها باید بتواند در قطب خود مستقر بماند بلکه باید بتواند در قطب دیگر نیز قرار گرفته و تأثیرات کنشی خود را بسنجد. به‌علاوه معلم باید رابطه‌ی من و تو را در دانش‌آموز بیابد. به اعتقاد بوبر در صورت وجود چنین رابطه‌ی متقابلی میان معلم و دانش‌آموز، آموزش واقعی می‌تواند صورت گیرد (بوبر، ۱۳۸۰، ۱۸۰-۱۸۲). اخلاق حرفه‌ای اساتید در آموزش مجازی که موضوع این نوشتار است مشتمل بر اصول مشترک میان آموزش حضوری و مجازی و نیز بایسته‌های مخصوص خود است. این اصول به صورت‌های گوناگون تقسیم‌بندی شده که به نظر از میان آن‌ها، تقسیم مؤلفه‌های اخلاقی به چهار خصیصه‌ی صداقت، وفای به عهد، احترام و انصاف قابل توجه است. این چهار مؤلفه که از آن به‌عنوان "قانون طلایی" آموزش حضوری و مجازی یاد شده (گیرهارت^۲، ۲۰۰۱، ۴۰۳) تمام مؤلفه‌های دیگر را که در تقسیم‌بندی‌های متفاوت آمده

¹ Martin Buber

² Gearhart

در بردارد. اهمیت صداقت در آموزش به‌خصوص در رابطه میان استاد و دانشجو امر واضحی است. در آیه‌ی ۱۷۷ سوره‌ی بقره، خداوند کسانی را که از فطرت اخلاقیشان در ارتباط با خود و دیگران پیروی می‌کنند، صادق دانسته است. از رویکرد این آیه به مفهوم صداقت می‌توان متوجه شد که آن محدوده وسیعی از صفات را در برمی‌گیرد که مهم‌ترین جلوه‌ی آن در رفتار استاد، هماهنگی رفتار با گفتار و گفتار با ملکات نفسانی است. در صورتی که استاد قادر به هماهنگی میان کلام و رفتارش نبوده و آنچه به زبان می‌آورد برخاسته از ملکات نفسانی او نباشد در امر تربیت نمی‌تواند مؤثر واقع شود. حضرت علی (ع) در حکمت ۹۲ نهج‌البلاغه بی‌ارزش‌ترین علم را علمی می‌داند که بر سر زبان باشد و ارزشمندترین دانش را دانشی که در اعضا و جوارح آشکار باشد معرفی می‌کند. وفای به عهد به‌عنوان ویژگی دیگر قانون‌طلایی اخلاق استادی که گاهی انجامش به نظر بسیار سخت می‌رسد، مستلزم جدیت کامل استاد در رفتار است. این مؤلفه از جمله صفاتی است که خداوند در قرآن ابتدا به خود نسبت می‌دهد (بقره، ۸۰) و سپس از مؤمنان می‌خواهد به عهد خود وفا کرده و آن را ویژگی خردمندان می‌داند (رعد، ۲۰). پیامبر اکرم (ص) نیز در لزوم وفای به عهد می‌فرماید: "لا دین لمن لا عهد له" (مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۶۹، ۱۹۸)؛ بنابراین تعبیر، تعهد نداشتن نسبت به مسئولیت‌نشانه‌ی بی‌دینی انسان است. استادی که عهده‌دار سرپرستی تعلیم و تربیت دانشجویان شده باید آن‌گونه که عهد کرده رفتار نماید مگر این‌که دلیل مهمی برای نقض رفتار خود داشته باشد. احترام به‌عنوان سومین مؤلفه، حکایت از تواضع استاد در برابر رفتار، باورها و به‌طور کلی ویژگی‌های فردی دانشجو دارد و برخورد منصفانه در امر آموزش استاد را ملزم به غلبه بر خواسته‌های خود می‌کند. در تعلیم بزرگان انصاف و اعتراف به اهمیت افکار صحیح دیگران از برکات علم دانسته شده است (شهید ثانی، بی‌تا، ۱۲۸). همچنین انصاف مقتضی برخورد مناسب با دانشجو به‌خصوص در ارزیابی پایانی از دستاوردهای اوست. کیچنر^۱ مؤلفه‌های اخلاقی اساتید را استقلال، خوش‌ذاتی، نیکوکاری و صداقت دانسته و آن را به‌عنوان بنیان‌های اخلاق حرفه‌ای اساتید ذکر می‌کند (بران و کراگر^۲، ۱۹۸۵، ۴۰۵). استقلال، متضمن انعطاف در انتخاب محتوا و ارزشیابی و نظایر آن است و استاد با رعایت این اصل، ایده‌های دانشجویان

¹ Kitchner

² Brown and Krager

را جایز می‌شمارد. اگرچه استقلال محدوده‌ای دارد که اگر رعایت نگردد ممکن است به دانشجو آسیب رساند و او از قبول مسئولیت طفره رود. استقلال نیازمند آمادگی ذهنی دانشجو است و استاد با تشخیص این آمادگی در زمینه‌هایی به او حق انتخاب می‌دهد. با به رسمیت شناختن حق استقلال برای دانشجو و به‌خصوص ایجاد بستری برای او جهت جمع‌آوری اطلاعات از منابع مفید، آموزش به یاددهی - یادگیری تبدیل می‌شود و استاد علاوه بر این که آموزش می‌دهد، از دانشجو می‌آموزد. لزوم رعایت چنین اصلی در اخلاق حرفه‌ای استاد به‌خصوص در آموزش مجازی بیشتر احساس می‌شود. آلن تام^۱ از سه نوع مدل ارتباطی میان معلم و دانش آموز سخن می‌گوید که در سومین مدل به این نوع رابطه اشاره کرده و آن را "آموزش طرح مسئله"^۲ می‌نامد (اسمیت، ۱۹۹۶، ۸). در این الگو دانش در اختیار استاد نیست بلکه موضوع، اندیشه‌ی استاد و دانشجو است. استاد و دانشجو در این نوع رابطه همکار تحقیقی هم محسوب می‌شوند. استاد موضوع را به دانشجویان ارائه می‌دهد و با یافته‌های آن‌ها دوباره به دانش اولیه و ملاحظات خود بازگشته و آن را بررسی می‌کند. این مدل به‌تساوی نقش‌ها اشاره و ریشه در استقلال دانشجو دارد. آلن تام معتقد است در این مدل برخلاف دو مدل دیگر که معلم به‌عنوان نیکوکار، دانش و مهارت‌های مفید را به دانش‌آموزان یاد می‌دهد و به‌عنوان کنشگر فعال به‌حساب می‌آید، مسئولیت آموزش بر عهده‌ی دانش‌آموز است (اسمیت، ۱۹۹۶). استاد با رعایت اصل استقلال در حقیقت، فضای آموزش متقابل میان خود و دانشجویان و دانشجویان با یکدیگر را فراهم می‌آورد. خوش‌ذاتی از دیگر مؤلفه‌های اخلاقی استاد است که کیتچر به آن اشاره می‌کند. او خوش‌ذاتی را این‌گونه تعریف می‌کند: "خوش‌ذاتی آن است که استاد هیچ آسیبی به دانشجو نرساند، به‌اندازه‌ی کافی به محتوا وفادار باشد و میان عقاید شخصی و واقعیت تمایز قائل شود" (براون و کراگر، ۱۹۸۵، ۴۰۵). با رعایت اصل نیکوکاری، استاد به ایجاد فرصت‌های لازم برای تحقیق دانشجویان مبادرت ورزیده، دانش محتوا را به نحو نیکو ارائه داده و این‌گونه زمینه‌ی رشد علمی و شخصیتی دانشجویان را فراهم می‌سازد. این نوع خصلت را آلن تام در اولین الگوی ارتباطی میان معلم و دانش‌آموز می‌آورد. در این نوع رابطه معلم به‌عنوان فرد نیکوکار منتقل‌کننده‌ی دانش مفید و مهارت‌های لازم به

¹ Alan Tom

² Problem-posing Teaching

دانش‌آموز است (اسمیت، ۱۹۹۶، ۶). در حقیقت در این مدل از رابطه، معلم به‌عنوان آموزشگر معرفی شده است. از آنجاکه الگوی آموزش مجازی یاددهی-یادگیری است، این مفهوم از نیکوکاری بیشتر در آموزش حضوری مصداق می‌یابد. لازم به ذکر است مفهوم نیکوکاری در تعلیم و تربیت بسیار گسترده است و در اینجا تنها مفهوم آن در آموزش مورد اشاره است. صداقت به‌عنوان چهارمین خصیصه‌ی مذکور در اخلاق حرفه‌ای استاد، از منظر کیچنر، به معنای وفاداری است و بارزترین جلوه‌ی آن در اخلاق آموزش باعث می‌شود استاد در زمان‌های غیر کلاس برای دانشجو قابل دسترس بوده و از دانشجو در شرایط مختلف حمایت کند (براون و کراگر، ۱۹۸۵، ۴۰۶). البته از آنجاکه دانشجویان به لحاظ استعداد، توانایی و ... با یکدیگر متفاوت هستند، شایسته است استاد زمان دسترسی خود را برای دانشجویان برحسب شرایط آن‌ها عادلانه تقسیم کند. با این بیان، عدالت بخشی جدایی‌ناپذیر از صداقت است. همچنین عدالت اقتضا می‌کند استاد میان سؤالات دانشجویان تمایز قائل شود. سؤالاتی که از جانب دانشجویان مطرح می‌گردند به لحاظ بار ارزشی با یکدیگر متفاوت هستند و تشخیص سؤالات راهبردی از سؤالات دیگر توسط استاد چه‌بسا می‌تواند در رشد علمی و شخصیتی دانشجو مؤثر باشد. با رویکرد به دو نوع رابطه‌ای که بوبر مطرح می‌کند (من و تو، من و آن) می‌توان گفت سؤالات دانشجویان یا از رابطه‌ی من و تو ناشی می‌شود مانند این که دانشجویی بپرسد: استاد شما چه فکر می‌کنید؟ و یا از رابطه‌ی من و آن (اسمیت، ۱۹۹۶، ۱۰). از آنجاکه سؤالات نوع اول باعث شناخت وجودی استاد و دانشجو از یکدیگر شده و در تقویت امر آموزش مؤثر است، توجه و پاسخگویی مفید اساتید به این‌گونه سؤالات از وظایف اخلاق حرفه‌ای او به شمار می‌آید. مفهوم دیگر از عدالت آموزشی آن چیزی است که آن تام به آن اشاره می‌کند. او رابطه‌ی عادلانه میان معلم و دانش‌آموز را دومین الگوی ارتباطی میان آن دو دانسته و آن را برابری اخلاقی می‌نامد. به گفته‌ی او این مدل متمرکز بر تکالیف مناسب برحسب استعداد آن‌ها و احترام به متعلمان است. او معتقد است اکثر نمونه‌های رفتاری غیراخلاقی از جانب معلمان یا به دلیل تشویش ارتباط دو طرف و وابسته بودن یک‌طرف به دیگری است و یا این که دو طرف رابطه‌ی - معلم و دانش‌آموز - کاملاً به یکدیگر بی‌ارتباط می‌شوند. برابری اخلاقی و عدالت ایجاب می‌کند رابطه‌ی دو طرف متقابل باشد (اسمیت، ۱۹۹۶، ۷). به نظر اصول مذکور به‌عنوان اخلاق حرفه‌ای استاد از مؤلفه‌های بنیادین اخلاقی است که غفلت از هرکدام ناقض امر آموزش به معنای واقعی آن است. در الگوهای ارتباطی آن تام اگرچه هرکدام در جایگاه خود ضروری است اما تمرکز بر یک مدل و توجه نکردن به الگوهای دیگر باعث بهره‌وری نداشتن از آموزش می‌گردد. به مؤلفه‌های اخلاقی مذکور می‌توان اصل بردباری

را که در حرفه‌ی آموزش بسیار مهم است، اضافه کرد. جلوه‌هایی از بردباری استاد را که از مؤلفه‌های مشترک آموزش حضوری و مجازی است می‌توان در خوب گوش کردن به کلام دانشجوین و احترام به تفاوت‌های ملیتی و اعتقادی آن‌ها مشاهده کرد. گوش کردن خوب نیازمند بردباری استاد است به این معنا که او سخن دانشجوین را بی‌آنکه اصراری به تشویق، نقد و یا کنایه‌گویی داشته باشد، می‌شنود. همچنین برای عقاید و افکار دانشجوین بدون در نظر گرفتن ویژگی‌های فردی آن‌ها احترام قائل است. احترام، دلسوزی به همراه دارد و این دلسوزی باعث می‌شود استاد تمام تلاش خود را در جهت ارتقای شخصیت دانشجوین به کار گیرد. علاوه بر کدهای اخلاقی مشترک در آموزش حضوری و آموزش مجازی که بیشتر ناظر بر منش‌های اخلاقی اساتید است و در بندهای بالا به آن اشاره گردید، مؤلفه‌های اخلاقی خاصی وجود دارد که آموزش حضوری را از آموزش مجازی متمایز می‌سازد. آگاهی از این مؤلفه‌ها و رعایت آن‌ها که بیشتر ناظر بر کنش‌های اخلاقی هستند موجب کیفیت عالی آموزش خواهد بود. اولین هدف و مسئله در آموزش مجازی حفظ درستی و سلامت دوره است. برای رسیدن به این هدف پژوهش‌های زیادی انجام شده تا آموزش از کیفیت بالا و بهره‌وری لازم برخوردار باشد. تبدیل آموزش سنتی به آموزش مجازی یک فرایند ساده نیست. بر بسیاری از چالش‌ها باید غلبه کرد و به بعضی از مهارت‌ها باید دست‌یافت تا آموزش مجازی به نحو مطلوب انجام گیرد. برای همین منظور، اساسی‌ترین کدهای اخلاقی آموزش مجازی برای اساتید آشنایی با فناوری اطلاعات جهت استفاده‌ی بهینه از محیط آموزش مجازی است. مرام اخلاقی اقتضا می‌کند استاد برای رعایت حقوق دانشجوین و ادای حق مطلب تا حد امکان خود را به مهارت‌ها و قابلیت‌های موردنیاز آموزش مجازی مجهز کند. دانش فناوری نداشتن، چالش بزرگی را در آموزش مجازی ایجاد کرده و امکان بهره‌وری لازم از فضای آموزش را به استاد نمی‌دهد. به همین دلیل می‌توان گفت هر استاد ماهر، در آموزش حضوری بدون دانش فناوری در آموزش مجازی موفق نیست. از جمله معضلات دیگر آموزش مجازی، دسترسی نداشتن دانشجوین به کتابخانه است. بدون دسترسی به کتابخانه بسیاری از دانشجوین با معضل تحقیق و مطالعه روبرو می‌شوند به‌خصوص این که نخست منابع الکترونیکی به لحاظ حجم نمی‌توانند جایگزین منابع کتابخانه‌ای شوند و دوم همه‌ی دانشجوین به منابع الکترونیکی به جهت هزینه و فقدان توانایی مالی دسترسی ندارند (زیمت، ۲۰۲۰، ۲۰۸). این مسئله مؤلفه‌ی اخلاقی دیگری را بر عهده‌ی استاد می‌گذارد. او تا آنجا که ممکن است باید شرایطی را برای دسترسی دانشجوین به منابع اطلاعاتی موردنیازشان فراهم کند. از آنجا که آموزش مجازی مبتنی بر فعالیت دانشجو بوده و دسترسی دانشجوین به منابع الکترونیکی لازم به نظر می‌رسد،

اساتید باید به این امر توجه داشته باشند. به‌علاوه ممکن است بعضی از دانشجویان به جهت موقعیت مکانی و امکانات مالی نامناسب به‌آسانی نتوانند از فرایند آموزش بهره ببرند و همگام با دیگر دانشجویان پیشرفت کنند. اخلاق حرفه‌ای استاد مستلزم توجه به این تفاوت‌ها و یافتن راه‌حل در جبران آسیب‌های ناشی از آن است. از دیگر بایسته‌های اخلاقی اساتید در آموزش مجازی، اختصاص دادن زمانی فراتر از زمان تعیین‌شده جهت پاسخگویی به سؤالات دانشجویان در قالب پاسخ متنی و شفاهی است. از آنجاکه دانشجویان از امکان ارتباط مستمر با استاد بی‌بهره هستند، اختصاص زمانی علاوه بر زمان آموزشی به رشد علمی آن‌ها کمک زیادی می‌کند. ویژگی دیگر آموزش مجازی که آن را از آموزش حضوری متمایز می‌سازد تأکید بر فعالیت گروهی به‌جای فعالیت فردی است (گولد و کلدول، ۲۰۰۵، ۲۳۳). در آموزش حضوری به دلیل حضور استاد و دانشجو در کلاس واقعی و تمرکز بر دانش محتوا، محور، آموزش فردی است؛ اما در آموزش مجازی با تأکید بر انجام فعالیت‌های گروهی دانشجویان، به یادگیری گروهی توجه شده و استاد تسهیلگر بستر فعالیت‌های آن‌ها است. در این روش دانشجویان به گروه‌های مختلف تقسیم‌شده و استاد نظارت هر گروه را بر عهده می‌گیرد. گروه‌های دانشجویی در مباحث برخط شرکت فعال داشته و با ایده‌ها و یافته‌های یکدیگر درگیر می‌شوند و به این طریق فرایند یادگیری به شکل مطلوب البته تحت راهنمایی استاد انجام می‌گیرد. فعالیت‌های گروهی دانشجویان به‌عنوان بخش جداناپذیر آموزش مجازی باعث شده برخی آن را معیار ارزشیابی دانشجو قرار داده و آن را جایگزین ارزشیابی سنتی بدانند (گرسچین و سرک، ۲۰۰۷، ۱۴). البته این سخن به این معنا نیست که تنها فعالیت‌های گروهی معیار ارزشیابی در آموزش مجازی است؛ بلکه بخش قابل‌توجهی از ارزیابی دانشجویان با فعالیت‌های گروهی آن‌ها انجام می‌شود. از آنجاکه آموزش مجازی دانشجو محور بوده و به‌جای آموزش محتوا، یادگیری با فعالیت‌های خود دانشجو انجام می‌شود، شایسته است اساتید زمینه‌های گوناگون جهت فعالیت‌های یادگیری و کسب تجربه‌ی دانشجویان را فراهم بسازند. واضح است تجربه‌ای که دانشجو با فعالیت خود کسب می‌کند بسیار باارزش‌تر از آموزشی است که در فرایند سخنرانی در کلاس حضوری از استاد به دانشجو منتقل می‌شود. کوپر^۱ در نقد آموزش سنتی می‌نویسد: "روش سخنرانی در کلاس همیشه موفقیت‌آمیز نیست. تشویق دانشجویان به تدوین ایده‌های

¹ Cooper

خودشان و بیرون کشیدن نتایج از شواهد تجربی و شرکت در فعالیت‌های مشابه دیگر ممکن است مؤثرتر باشد " (هاوسر و همکاران^۱، ۲۰۱۱، ۲۶۰). در حقیقت فضای مجازی این فرصت را به دانشجو می‌دهد تا به‌جای آموزش استاد، در یادگیری فعالیت داشته باشد. کلب^۲ چند ویژگی برای یادگیری حاصل از تجربه ذکر می‌کند که هر کدام از آن‌ها بیانگر مزیت آموزش حضوری به آموزش مجازی است (هاوسر و همکاران، ۲۰۱۱، ۲۶۰): ۱- یادگیری فرایند است. ۲- یادگیری حاصل تجربه است. ۳- یادگیری نیازمند تحلیل دیدگاه‌های متفاوت است. ۴- یادگیری متضمن تعامل میان شخص با محیط است. ۵- یادگیری خلق دانش است. دانشجویان با گذراندن فرایند یادگیری در آموزش مجازی تجربیاتی به دست می‌آورند و استاد تنها تکمیل‌کننده‌ی این فرایند است؛ بنابراین تأکید بر یادگیری در آموزش مجازی دلیل موجهی بر مزیت این نوع آموزش بر آموزش حضوری سنتی است. یکی از بایسته‌های اخلاقی اساتید ایجاد فضای مباحثه است. امام باقر (ع) می‌فرماید: "خدا بیامرزد بنده‌ای که علم و دانش را حیات بخشد و آن را زنده گرداند. عرض کردند کیفیت احیای علم چیست؟ فرمود: از طریق مذاکره و گفتگوهای علمی" (شهید ثانی، بی‌تا، ۱۰۳). در آموزش مجازی استرالیا هدایت دانشجویان برای شرکت در مباحث گروهی دانشجویی است که در کلاس‌های سنتی این مورد کمتر به چشم می‌خورد (گولد و کلدول، ۲۰۰۵، ۲۳۳). بحث و گفتگو میان دانشجویان با راهنمایی و نظارت استاد به تجزیه و تحلیل آن‌ها از موضوع کمک زیادی می‌کند. در این روش به‌جای این‌که استاد با سخنرانی یا پرسش و پاسخ رشته‌ی کلام را در دست گیرد، دانشجویان با تجاربی که طی فرایند یادگیری کسب کرده‌اند به مباحثه، تحلیل و نقد یافته‌ها پرداخته و از استاد راهنمایی می‌گیرند. در همین راستا در زمان‌های خاصی، جلسات مجازی برای مباحثه برگزار می‌شود که همه‌ی اعضا به‌صورت کتبی و یا شفاهی در بحث شرکت دارند. از جمله شاخصه‌های کلاس مجازی، نامشخص بودن موضوع مورد بحث در آن است. برخلاف کلاس حضوری که محتوا مشخص و بیشتر استاد با رویکرد به محتوای از پیش تعیین شده تدریس می‌کند، در آموزش مجازی به دلیل محوریت داشتن یافته‌ها و تجارب دانشجویان، موضوع از پیش تعیین شده نیست و موضوع هر جلسه‌ی آموزشی بستگی به آموخته‌های دانشجویان دارد.

¹ Houser et al

² Kolb

اخلاق حرفه‌ای استاد در این مورد ایجاب می‌کند با نظارت بر فعالیت‌های دانشجویان و آگاهی و احاطه بر موضوعات، آمادگی لازم را جهت شرکت در مباحثات و تبادل نظر داشته باشد.

جدول ۱، نمونه‌هایی از منش‌ها و کنش‌ها اخلاقی اساتید در آموزش مجازی است.

جدول ۱) بایسته‌های منشی و کنشی اخلاق حرفه‌ای اساتید در آموزش مجازی

بایسته‌های منشی	بایسته‌های کنشی
- صداقت	- تلاش در جهت بهبود ارتباط با دانشجو
- وفای به عهد	- آشنایی با دانش فناوری
- احترام به باورها و استقلال دانشجویان	- فراهم نمودن شرایط جهت دسترسی دانشجویان به منابع الکترونیکی
- رفتار عادلانه	- اختصاص دادن زمان معین برای پاسخگویی به سؤالات
- انصاف	دانشجویان
- بردباری	- توجه به تفاوت‌های فردی و موقعیتی دانشجویان
- خوش‌ذاتی	- توجه به فرایند یادگیری به‌جای آموزش
- نیکوکاری	- زمینه‌سازی جهت فعالیت گروهی دانشجویان
	- ارزیابی بر اساس فعالیت‌ها
	- ایجاد بستر مناسب جهت مباحثات دانشجویان
	- نظارت بر فعالیت‌های فردی و گروهی

نگاهی گذرا به منش‌ها و کنش‌های اخلاق حرفه‌ای استاد در آموزش مجازی نشان می‌دهد توجه نداشتن به هر یک از این مؤلفه‌های منشی و کنشی اخلاقی در آموزش مجازی باعث می‌شود امر تعلیم و یادگیری با بحران بزرگی مواجه شود. به همین دلیل ضرورت دارد همه نظام‌های آموزشی تمهیداتی را جهت آگاهی اساتید و دانشجویان با قوانین و مؤلفه‌های آموزش مجازی فراهم سازند تا در شرایط بحران که مجبور به استفاده از این نوع آموزش هستند دچار مشکل نشوند.

نتیجه‌گیری

از مباحث مربوط به اخلاق حرفه‌ای اساتید که آگاهی از آن به‌خصوص در عصر حاضر نیاز هر نظام آموزشی است، مؤلفه‌های مربوط به آموزش مجازی است. از آنجاکه شرایط فضای آموزش مجازی، امکانات و شرایط دانشجویان بسیار متفاوت از آموزش حضوری است، به نظر امری بدیهی است که مؤلفه‌های مربوط به آن تا حد قابل‌توجهی متمایز از آموزش حضوری باشد.

در نتیجه آگاهی متصدیان امر آموزش به خصوص اساتید از شاخصه‌های آموزش مجازی و تعهد اخلاقی نسبت به رعایت آن‌ها می‌تواند تأثیر مهمی در روند تکاملی این نوع آموزش داشته باشد. اخلاق حرفه‌ای استاد مقتضی جدیت در حفظ مؤلفه‌های آموزش مجازی است. این مؤلفه‌ها به دو دسته‌ی منش‌های اخلاقی و کنش‌های آموزشی تقسیم می‌شوند. منش‌های اخلاقی همچون صداقت، احترام و بردباری در حقیقت همان بایسته‌های اخلاقی آموزش حضوری هستند اما کنش‌ها تا حد زیادی خاص آموزش مجازی است؛ اگرچه شایسته است در کلاس حضوری نیز مورد توجه قرار گیرند. بایسته‌های آموزش مجازی که در راستای آموزش فعال است، آموزش را به یادگیری مبدل ساخته و دانشجو را محور فعالیت قرار می‌دهد؛ اما باین وجود نقش اساتید در فرایند یادگیری بسیار بارز و قابل توجه است. هدایت دانشجویان جهت جمع‌آوری اطلاعات، ایجاد بستر گفتگو و مباحثه، نظارت بر فعالیت‌های گروهی، تدبیر لازم جهت فراهم ساختن تعامل دانشجویان با یکدیگر، قرار دادن منابع الکترونیکی در اختیار دانشجویان و به‌طور کلی تسهیل و هدایت فرایند یادگیری بر عهده استاد است. این امر ضرورت آگاهی اساتید از مؤلفه‌های اخلاق آموزش مجازی را جهت بهبود روند آموزش نشان می‌دهد.

منابع

۱. ابوتراب، سهراب و عطاردی، الهام (مترجم). (۱۳۸۰). من و تو (نوشته‌ی بوبر مارتین). تهران: فرزانه.
۲. حجازی، محمدرضا (۱۳۹۱). اخلاق محبت در آراء و اندیشه‌های آیت‌الله جوادی آملی، فصلنامه *اسراء*، ۵ (۱)، ۱۳۲-۹۵.
۳. شهریاری، حمید (۱۳۸۵). اخلاق فناوری و اطلاعات، *اطلاعات حکمت و معرفت*، ۱ (۶)، ۱۵۹-۱۶۰.
۴. شهید ثانی، (بی‌تا)، *آداب تعلیم و تعلم در اسلام* (ترجمه سید محمدباقر حجتی). اصفهان: مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه.
۵. صبحی قراملکی، ناصر (۱۳۸۹). *اخلاق حرفه‌ای*، تهران: دانشگاه تهران.
۶. علی پور، احمد و شالباف، عذرا (۱۳۸۷). اخلاق آموزش مجازی. *اخلاق در علوم و فناوری*، ۳ (۱) و ۲، ۴۳-۵۰.
۷. عنابستانی، ملیحه و سعیدی کیا، مهدی (۱۳۹۵). *اخلاق حرفه‌ای*، تهران: اها.
۸. فرامرزی قراملکی، احد، برخوردار، زینب و موحدی، فائزه (۱۳۹۵). *اخلاق حرفه‌ای در مدرسه*، تهران: شهید مهدوی.
۹. قرآن

۱۰. فاضل خان، همدانی (مترجم). (۱۳۸۳). کتاب مقدس (نوشته ویلیام گلن و هنری مرتن). تهران: اساطیر.
۱۱. کیانی، مهرزاد؛ عباسی، محمود؛ شیخ‌آزادی، اردشیر؛ صفرچراغی، انوشه و بزمی، شبنم (۱۳۹۰). بایسته‌های اخلاقی در آموزش پزشکی، تاریخ پزشکی، ۳ (۸)، ۳۶-۱۱.
۱۲. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۴). بحارالأنوار: الجامعة لدرر الأخیار الأئمه الأطهر علیهم السلام، ج ۶۹ و ۷۵، بیروت: دار إحیا التراث العربی.
۱۳. نهج البلاغه
14. Brown, Robert D., Karger, luann, (1985). *Ethical issues in graduate education: Faculty and student responsibilities*, Higher education, v.56, p. 403-418.
15. Gearhart, Deb, (2001), *Ethics in distance education: Developing ethical policies*, Dakota state university,
16. Goold, Annegret, Coldwell, Jo.(2005). *Teaching ethics in a virtual classroom*, Journal ACM, v. 37. (issue 3).
17. Grosjean, Garnet, Sork, Thomas J.,(2007). *Going online: uploading learning to the virtual classroom*, New directions for adult and continuing education, p.14-20
18. Houser, Rick and et al, (2011). *Learning ethics through virtual fieldtrips: teaching ethical theories virtual experience*, International journal of teaching and learning in high education, v.23, (n.2), p. 260-268.
19. Smith, David C.(1996). *The ethics of teaching*, New directions for teaching and learning, John willy and sons, (issue 66), p. 5-14.
20. Zimmet, Jeremy,(2020). *Redesigning (virtual) learning with a "love ethic" wake of covid 19*, Education for information, v. 36, (n.2),p. 207-209.